

Informiranje jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu

Franjo Letić

Republički komitet za informiranje, Zagreb

Sažetak

Komuniciranje s našim građanima u svijetu oblikovano je na osnovi uvjerenja u privremenosti njihova migrantskog statusa. Međutim, sve je jasnije, da se ta "privremenost" proteže na njihov čitav radni vijek. Stoga osnovni cilj te komunikacije, definiran kao "objektivno, cjelovito i pravovremeno informiranje o zbivanjima u zemlji i svijetu" treba bitno proširiti. On bi trebao obuhvatiti uključivanje migranata u društveno-politički, privredni, kulturni, obrazovni i sportski život zemlje. To može biti efikasno samo pod uvjetom da takva komunikacija odražava stvarne potrebe migrantske populacije. S druge strane, nedostatan je i obrnuti smjer komunikacije, tj. nedovoljno informiranje građana u našoj zemlji o životu i problemima migranata. Istraživanja autora pokazuju da naši masovni mediji toj tematici posvećuju vrlo malo ili nimalo prostora. Znanstveno-istraživačka djelatnost na tom području može dati realnu osnovu za programiranje i organiziranje akcija nužnih za poboljšanje komunikacije i obostranog informiranja.

I

Zapošljavanje jugoslavenskih građana u inozemstvu do kojeg je u masovnijem opsegu došlo nakon 1964. godine, kada je ono liberalizirano i počelo se provoditi organizirano¹, a praktički zaustavljeno 1973. godine jednostranim odlukama vlada imigracionih zemalja, nakon čega su sve izrazitiji tzv. *povratni* tokovi, odvijalo se u znaku *privremenosti*, tj. svi su subjekti koji su u njemu sudjelovali očekivali da se radi o prolaznoj pojavi u kojoj su našli i svoju računicu.

Građani koji su na rad u inozemstvo odlazili prihvaćali su boravak u stranoj zemlji, kao što uočava Mirjana Morokvašić, "kao 'sredstvo' za ostvarivanje jednog drugog sigurnijeg života kasnije u svojoj zemlji"². Većina njih "(...) nije došla po komad kruha,

1 Odlazak jugoslavenskih građana u inozemstvo radi zapošljavanja počeo je znatno ranije. Evropske statistike već 1954. godine bilježe 3000 naših radnika (u Francuskoj i SR Njemačkoj), 1962. godine već ih ima 42.000, a 1964. ih je više od 105.000. Tokom 1965. sklapaju se prvi međudržavni ugovori o zapošljavanju s imigracionim zemljama koji našim građanima u inozemstvu pružaju i odgovarajuću zaštitu i prava. Nakon toga godišnje odlazi na rad u inozemstvo pedesetak hiljada ljudi, a u nekim godinama (1969-1972) čak i do 200.000, tako da je 1973. godine u inozemstvu bilo 860.000 jugoslavenskih radnika, i to samo u evropskim zemljama, ne računajući članove porodica (prema: Ivo Baučić, "Probleme der jugoslawischen Ausmigration", u zborniku: *Jugoslawien am Ende der Ära Tito*, 1, što su ga izdali Grothousen, Haberl i Höpken, izd. u Oldenburgu, 1981, str. 167-177).

2 Mirjana Morokvašić, "Jugoslavenski radnici u inozemstvu", *Informiranje*, 1987, str. 106-117.

već po 'komad sjaja' Zapadne Evrope"³, dakle "da participiraju u evropskoj civilizaciji i da prisvoje dio njenog bogatstva", nadajući se "da će njihov boravak biti samo privremen i da će se nakon izvjesnog vremena ponovno vratiti ljubavi svoje porodice i svog kraja, sada sposobni da tu trajno ostanu"⁴. Takve konstatacije proizlaze i iz istraživanja provedenih potkraj 1970. i početkom 1971. godine što su ih proveli Baučić i Maravić na vrlo velikom uzorku vanjskih migranata iz SR Hrvatske⁵. Dobiveni rezultati pokazuju da je od svih vanjskih migranata iz SR Hrvatske svega 26,7 posto bilo nezaposleno prije odlaska u inozemstvo⁶, od kojih bi se polovina odmah vratila kad bi dobila posao u zemlji, a da su ostali bili zaposleni u privatnom ili društvenom sektoru ili su živjeli od svojih poljoprivrednih imanja i imali su namjeru određeno vrijeme ostati u inozemstvu (68,7 posto do pet godina, 11,5 posto preko pet godina), a svega 3,4 posto je izjavilo da se nema namjeru vraćati, tj. da se želi trajno nastaniti u inozemstvu.⁷

Masovni odliv proizvodno najsposobnijeg dijela jugoslavenske radne snage⁸ u zemlje čiji je društveno-politički, klasni, sistem *idejno* prevladan, ali nam je ekonomski daleko zaostajao za stupnjem tehnološkog razvoja imigracionih zemalja, zbilo se u vrijeme kada je pripremana i počela se provoditi tzv. "privredna reforma" koju se smatralo početkom "najradikalnije reforme privrednog sistema od uvođenja radničkog samoupravljanja 1950. godine"⁹, jer je njezin dugoročni cilj bio "likvidirati naslijeđe iz administrativnog perioda i usmjeriti privredu na slobodnije društveno-ekonomske odnose u smislu mnogo jačeg djelovanja objektivnih ekonomskih zakonitosti robne proizvodnje u režimu društvenog vlasništva i radničkog samoupravljanja."¹⁰ Da bi se to moglo postići zauzet je stav da se privredu mora osloboditi "socijale", tj. da treba postići punu zaposlenost zaposlenih, te da, s druge strane, treba značajno smanjiti investicijska ulaganja koja se smatralo glavnim uzrokom višegodišnjeg pada životnog standarda i preraspodjelom dohotka u korist ličnih dohodaka povećati motiviranost radnika za visoke učinke. Računica se, ubrzo, pokazala krivom, jer je zbog smanjenja investicija velik dio privrede, posebno radne organizacije građevinske i metalske struke, ostao bez posla, a već ugovoreni radovi došli su u pitanje. Prigodni odgovor bio je zaustavljanje svakog daljnjeg novog zapošljavanja, a pod izlikom oslobađanja privrede socijalne funkcije, došlo je do masovnog otpuštanja s posla svih onih koji zbog zdravstvenih ili drugih razloga nisu mogli dati tražene učinke ili su bili "tehnološki višak". U isto vrijeme na "tržište rada" pristize i "najveći kontingent mladih generacija rođenih poslije rata i znatno brojnijih od

3 Ante Došen, "Psihijatrijsko zapažanje kod naših ekonomskih migranata u Nizozemskoj", *Rasprave o migracijama*, Centar za istraživanje migracija, Zagreb, sv. 63/1980, str. 11.

4 Aleksa Milojević, "Tržišni model migriranja ili uspešna zaštita interesa zemalja imigracije", *"Sociologija"* br. 2/1973, str. 217.

5 Istraživanje je provedeno na uzorku od 6648 ispitanika vanjskih migranata iz SR Hrvatske koji su došli na zimske odmore u domovinu. Rezultati objavljeni u knjizi: Ivo Baučić i Živko Maravić, "Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske", Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu i Republički zavod za zapošljavanje, Zagreb 1971.

6 Ivo Baučić i Živko Maravić, isto, str. 78.

7 Ivo Baučić i Živko Maravić, isto, str. 96.

8 Putem međudržavnih bilateralnih ugovora o zapošljavanju imigracione zemlje su uvele stroge liječničke preglede svih zainteresiranih "kandidata", primajući samo najsposobniju i zdravu "radnu snagu".

9 Dušan Bilandžić; *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, Centar društvenih djelatnosti SSO, Zagreb 1976, str. 250.

starih generacija¹¹, a da se ne govori o prikrivenoj nezaposlenosti poljoprivrednog stanovništva bez neophodnih sredstava za obradu poljoprivrednih površina, koje migrira u industrijske centre i vrši permanentan pritisak na zapošljavanje.

U nastaloj situaciji subjektivne snage društva smatrale su svojim najvažnijim društvenim i političkim zadatkom *ne odstupiti* od donesenih mjera, kojih su se pozitivni učinci trebali očekivati kroz *duži rok*, ali i savladati *aktualne* društvene probleme nastale kao neposredna posljedica "reformne", u prvom redu obuzdati rastuću nezaposlenost koja je prijetila izbijanjem društvenih nemira.

U sličnoj situaciji nalazile su se i druge zemlje evropskog juga, čak i višeg stupnja ekonomske razvijenosti.

S druge pak strane, privreda industrijski razvijenih kapitalističkih zemalja zapadne, srednje i sjeverne Evrope već nekoliko je godina bilježila intenzivni privredni rast čiji je ograničavajući faktor bio baš *nedostatak radne snage*, pa je "otvorila vrata" i stranim radnicima. U takvoj situaciji nije se moglo izbjeći ni zapošljavanje naših građana u tim zemljama, koje je već spontano počelo, pa su sklopljeni i odgovarajući međudržavni sporazumi koji su našim radnicima koji su se zapošljavali u inozemstvu garantirali određena prava. Ovo zapošljavanje prihvaćeno je kao *privremena* pojava u našem društvenom i ekonomskom razvoju, pa su polovinom osamdesetih godina u svim republikama i pokrajinama (negdje do razine komuna) doneseni "programi mjera i akcija za postupni povratak naših građana iz inozemstva i njihovo ponovno zapošljavanje u domovini"¹², koji su polazili od teze što ju je na sjednici Saveznog komiteta za rad i zapošljavanje iznio njegov predsjednik dr. Svetozar Pepovski, da će se problem zapošljavanja građana koji se nalaze na radu u inozemstvu moći riješiti u zemlji tek do kraja 1985. godine (...) kada će jugoslavenska privreda moći apsorbovati sav prirodni priraštaj i radnike na privremenom radu u inozemstvu".¹³

Imigracionim zemljama u kojima je prevladava osnovna teza neoliberalnog ekonomskog poretka "da ekonomski rast u jednoj zemlji ne bi trebalo ograničavati zbog manjka radne snage, dokle god se radna snaga može pribaviti drugdje, bez obzira na to o kakvim se kvalifikacijama radilo i sasvim ignorirajući kratkoročne i dugoročne interese zemalja emigracije"¹⁴, također je odgovarao privremeni status stranih radnika, "die sitzen auf dem gepackten Koffer", koje je moguće – kad više nisu poželjni i potrebni – poslati kućama. Zbog toga je, s pravom ističe Nikolinakos, "kapital postavio migracije na osnovi *narodnosti* radnika, te na taj način iskrivio problem i postigao razdvajanje", iako se on u osnovi zapravo "bavi samo radnom snagom koja mu je potrebna da bi se širio, bez obzira odakle ta radna snaga dolazila".¹⁵ Kategoriziranjem stranih radnika na osnovi narodnosti, a ne na klasnoj osnovi, njihov ekonomski i društveni položaj u imigracionim zemljama nije određen samo njihovim položajem u sistemu društvene proizvodnje, raspodjele i potrošnje već i činjenicom da su oni *strani* radnici, državljani drugih zemalja koji su došli samo *privremeno* da obave funkciju zbog koje su pozvani, a svoja društvena i politička prava da ostvaruju u zemlji čiji su državljani.¹⁶ Svođenjem stranih

11 Dušan Bilandžić, *isto*, str. 252.

12 U SR Hrvatskoj je ovaj program donesen u travnju 1977.

13 "Vjesnik", 27. XII 1975, str. 1.

14 W. R. Böhring, "Međunarodne migracije i međunarodni ekonomski poredak", *Rasprave o migracijama Centra za istraživanje migracija*, Zagreb, sv. 65/1980, str. 18.

15 Marios Nikolinakos, "Nacrt opće teorije migracija u kasnom kapitalizmu", *Rasprave o migracijama CIM-a*, Zagreb, sv. 49/1978, str. 87.

radnika na stranu radnu snagu neutralizirana je i njihova klasna borba i savez s domaćim radnicima i radničkom klasom kojoj je vješto stavljeno do znanja da je dolazak stranih radnika prilika za profesionalnu i društvenu promociju domaćih radnika¹⁷, kako u horizontalnom tako i u vertikalnom smjeru.¹⁸ Iz potpuno drugih razloga "političkoj kastraciji"¹⁹ naših radnika u inozemstvu, pridonijeli su i naši, već od prvih dana usvojeni a tek 1980. godine javno izraženi, stavovi da "upravo od činjenice da su oni (naši građani na radu u inozemstvu, op.p.) na *privremenom* radu i boravku u inozemstvu, ne može se podržati njihovo vezivanje za bilo koju političku partiju, kao ni angažiranje koje bi bilo u suprotnosti s principima i ciljevima naše vanjske politike..."²⁰.

II

Odlaskom na *privremeni* rad u inozemstvo, ovi naši građani ostali su i nadalje dio *naše javnosti* i *naše* radničke klase i jedna od najvažnijih obaveza jugoslavenskog društveno-političkog sistema bila je da se u tom međuvremenu do *povratka*, tom dijelu jugoslavenske javnosti osigura "redovno, pravovremeno i objektivno informiranje o zbivanjima u domovini", "po programu koji bi osigurava kontinuiranu obaviještenost građana na radu u inozemstvu o događajima u zemlji putem sredstava javnog informiranja, uključujući izdavanje posebnih publikacija"²¹, kako bi se po povratku s privremenog rada u inozemstvu što lakše *reintegrirali* u jugoslavenski privredni i društveno-politički život, ali i da bi se neutralizirala ideologija kapitalističkog društveno-političkog sistema kojom bi se u inozemstvu mogli "inficirati".

S druge strane, zemlje imigracije, što zbog međunarodnih obaveza, a što iz vlastita interesa da se strani radnici što lakše prilagode novom socio-kulturnom sistemu bitno različitom od onog u kojem su imigranti živjeli prije dolaska u zemlju imigracije, poduzele su niz mjera da putem sredstava masovnih komunikacija osiguraju odgovarajuće informacije za strane radnike "kako bi se što bolje snašli u novoj sredini". Tako su se strani radnici, među kojima i naši, našli u jednom specifičnom, kako bi rekao Županov, "intersistemskom prostoru", u koji penetriraju vektori jednog socio-kulturnog sistema u drugi²² i gdje "(...) kulturni obrazac sredine u koju je došao strancu nije zaklon, nego avantura, nije nešto što je samo po sebi razumljivo, nego dvojbeno područje za istraživanje, nije instrument za razrješavanje problematičnih situacija, nego je upravo i on sam jedna problematična situacija, i to od onih kakve je teško svladati"²³.

17 Karl Bingemer, Edeltrud Meistermann-Seeger, Edgart Neubert, *Leben als Gastarbeiter, Geglückte und missglückte Integration*, Köln-Opladen 1970.

18 "Domaći radnici napuštaju niz djelatnosti koje postaju 'rezervirane' samo za strance, a što vrijeme više odmiče to je raspon poslova rezerviran za strance sve veći, a psihološke i socijalne barijere koje sprečavaju domaću radnu snagu da se zaposli na takvim 'inferiornim' mjestima sve jače". (Denis Maillat, "Socijalne i ekonomske posljedice ekonomskih recesija ili kriza na radnike migrante", Rasprave o migracijama Centra za istraživanje migracija, Zagreb, sv. 30/1976, str. 14.)

19 Pojam potječe od Mariosa Nikolinakosa (Nacrt opće teorije migracija u kasnom kapitalizmu, *nav. dj.*, str. 80).

20 Zaključci Predsjedništva SK SSRNJ o aktualnim pitanjima položaja građana SFRJ na privremenom radu u inozemstvu od 14. svibnja 1980. godine.

21 Zaključci Predsjedništva SFRJ i SKJ od 5. veljače 1973.

22 Josip Županov, *Sociološki pristup problematici vanjskih migracija*, Ekonomski institut Zagreb 1973, str. 6–7.

23 A. Schutz, *The Stranger: An Essay in Social Psychology*, The American Journal of Sociology,

Dio "zajedničkih interesa" za informiranjem, emigracione i imigracione zemlje riješile su pokretanje u prvom redu radio i televizijskih emisija koje su se emitirale na RTV stanicama imigracionih zemalja, a emisije su rađene zajednički²⁴.

Potrebu za međusobnim informiranjem vanjski migranti iz naše zemlje udovoljavali su pokretanjem vlastitih listova koje su izdavali klubovi ili savezi i udruženja jugoslavenskih klubova, bilo da su financirani od imigracione zemlje, bilo samofinanciranjem ili pomoći iz zemlje.

U prvim godinama migracija u Jugoslaviji je organizirana vrlo intenzivna i raznovrsna informativno-propagandna djelatnost za građane na radu u inozemstvu koja se neprestano razvijala. Već 1964. godine Radio-Zagreb počinje emisijom "Našim građanima u svijetu", a slijede ga i druge radio-stanice; novinska kuća "Vjesnik" pokreće poseban dodatak u tadašnjem "Vjesniku u srijedu", tzv. "zeleni dodatak", namijenjen samo našim građanima u inozemstvu; nedugo nakon toga počinju izlaziti i "Jugoslavenske novosti", nešto kasnije uključuje se i sarajevsko "Oslobođenje", mariborski "Večer" itd. Za građane u inozemstvu iz Jugoslavije se godišnje izvozilo između 22 i 25 milijuna primjeraka raznovrsne štampe. Radio-Zagreb preuzima ulogu "korespondentskog centra" za suradnju sa stranim radio-stanicama koje su uvele emisije za naše građane, a Televizija Zagreb za suradnju sa stranim TV stanicama, koje su na istom principu kao i radio-stanice u svoje redovne programe počele uključivati emisije za naše građane zaposlene u odgovarajućoj imigracionoj zemlji.

Da bi bio "što bliži" našim građanima u inozemstvu "Vjesnik" je 1974. godine pokrenuo i posebno inozemno izdanje koje se jedno vrijeme i tiskalo u SR Njemačkoj, a 1976. godine JRT je organizirala video-kasetni sistem informiranja građana u inozemstvu, čime je zaokružen jedan cjelovit informativno-propagandni sistem namijenjen našim građanima u inozemstvu, u koji se kasnije integriralo i informiranje iseljenika i naših narodnosti u susjednim zemljama. Rezultati istraživanja pokazuju da su jugoslavenska sredstva masovnih komunikacija osnovni izvor informacija za naše građane u inozemstvu (jugoslavenske radio-stanice sluša 90 posto, jugoslavenske novine čita 78,7 posto naših građana u inozemstvu, a stranu štampu čita svega 4 posto, odnosno strane radio-stanice sluša svega 3,2 posto naših građana u imigracionim zemljama Evrope²⁵).

III

Procjene o privremenosti zapošljavanja naših građana u inozemstvu u smislu *kratkotrajnosti* pokazale su se nerealnima već 1973. godine prilikom velike "energetske krize" koja je uzdrmala privredu Zapada i dovela do zabrane svakog daljnjeg zapošljavanja stranih radnika, više zbog negativnog raspoloženja javnosti imigracionih zemalja i prenapučenosti stranim stanovništvom nego nepostojanjem potrebe za daljnjim zapošljavanjem stranaca. Nakon 1973. godine jačaju tzv. povratni tokovi, ali je sve izraženija i pojava "spajanja porodica migranata u inozemstvu", tako da se struktura naših vanjskih migranata u vrlo kratkom vremenu brzo mijenja, kao što je to vidljivo iz usporedbe podataka Popisa stanovništva iz 1971. i 1981. godine.

24 Iako se radilo o zajedničkim emisijama, pri kreiranju ovih emisija dominirao je interes imigracione zemlje, odnosno odgovarajuće RTV stanice koja je emitirala, ali i snosila najveći dio troškova ovih emisija.

25 Franjo Letić, *Informiranje i informiranost vanjskih migranata iz SR Hrvatske o zbivanjima u*

STRUKTURA JUGOSLAVENSKIH GRAĐANA NA PRIVREMENOM RADU U INOZEMSTVU PREMA
POPISIMA STANOVNIŠTVA IZ 1971. I 1981. GODINE

Broj	Popis 1971. godine			Popis 1981. god.		
	Radnici	Uzdržavani	UKUPNO	Radnici	Uzdržavani	UKUPNO
N	671908	91800	763708	577648	237200	814868
%	88	12	100	71	29	100

Iako je broj radnika migranata 1981. godine znatno manji nego 1971. godine, ukupan broj naših građana u inozemstvu je porastao zbog porasta broja tzv. uzdržavanih članova, koje u prvom redu čine djeca, bilo da su se pripojila porodici u inozemstvu, bilo da su u inozemstvu rođena.

Promjene u strukturi migranata iz naše zemlje postavljaju pitanje *subjekata* kojima se naša informativno-propagandna djelatnost u inozemstvu obraća. Sve dosadašnje aktivnosti koje su se iz zemlje usmjeravale prema građanima na radu u inozemstvu sa ciljem da ih se informira o zbivanjima u domovini mogle su zadovoljiti samo *prvu* generaciju migranata koju čine oni naši građani koji su u inozemstvo otišli s određenim samoupravnim iskustvom, idejnom izgrađenošću i opredjeljenjem, čvrsto vezani uz svoj uži ili širi zavičaj, pa prema tome i zainteresirani za zbivanja u zemlji. Takvo stanje egzistira još i danas (u nekim dokumentima se još uvijek govori o informiranju naših *radnika* u inozemstvu), iako građani prve generacije čine tek nešto više od polovine ukupnog broja migranata, dok drugu polovinu čine građani koji su u inozemstvo otišli u dječjoj dobi ili su se u inozemstvu i rodili (tzv. "druga generacija" migranata). Ovi potonji su vrlo malo ili nikako pod utjecajem naših sredstava masovnog komuniciranja (i naše ideologije), naročito ako nisu uključeni u jugoslavenske dopunske škole (a takvih je i 40 i do 50 posto) ili u aktivnosti jugoslavenskih klubova. Jugoslavenski dječji i omladinski listovi su vrlo rijetki u inozemstvu, a i njihov profil nije prilagođen potrebama mladih koji tamo žive. Informativno-propagandni rad s tim dijelom i usmjeren prema tom dijelu naših građana u inozemstvu jedan je od najsloženijih i najtežih zadataka naše informativne djelatnosti prema građanima na radu u inozemstvu. Nedostaju razrađene metode i načini pristupa, povezivanja informativnih akcija s mogućnošću njihove afirmacije u domovini (u brojnim slučajevima domovini očeva i majki), uključivanje mladih u aktivnost omladinske organizacije, klubova, povezivanje s vršnjacima u domovini i sl. Dosadašnji pokušaji pristupa mladoj generaciji u inozemstvu preko nastavnika "domovinske nastave" (koji se u najvećem dijelu upućuju iz zemlje da poučavaju našu djecu u inozemstvu) nisu dali očekivane rezultate. No, treba također priznati da su i nastavnici sami, kad se nađu u inozemstvu, nedovoljno informirani, pa je u postojećim uvjetima od njih teško i očekivati više, ako se stanje bitno ne izmijeni, od njihova izbora za rad u inozemstvu, priprema, komuniciranja s njima tokom boravka u inozemstvu, pa sve do njihova povratka i nakon toga uključivanja u razna tijela i službe koji se bave građanima u inozemstvu. U posljednje vrijeme sve su češći slučajevi da se ni sami nastavnici koje smo u inozemstvo uputili da kod naše djece razvijaju ljubav i interes za

zemlju, iako ih čeka radno mjesto, što izaziva negativne reakcije ne samo naših građana u inozemstvu već i sredina iz kojih su na rad u inozemstvo (s preporukom) otišli, a stavlja u pitanje i moralni lik nastavnika koje u inozemstvo šaljemo²⁶, u krajnjem slučaju i opravdanost takve nastave.

Brojne informativne aktivnosti i akcije usmjeravane iz zemlje prema građanima na radu u inozemstvu tokom niza godina iz godine u godinu su poboljšavale njihovu informiranost o zbivanjima u domovini, čemu su umnogome pridonijela i posebna izdanja pojedinih listova, te za njih pripremane radio i TV emisije, o čemu je već bilo riječi, ali je, s druge strane, problematika vezana za ovaj dio naše javnosti postupno nestajala iz sadržaja sredstava javnih komunikacija namijenjenih domaćoj javnosti u zemlji. Vrlo sadržajan, bogat i kontinuiran društveno-politički, kulturni, obrazovni i sportski život naših građana u inozemstvu "preselio" se u za njih specijalizirana izdanja i emisije, dostupne, osim rijetkih izuzetaka, samo građanima u inozemstvu. Tako je njihovo informiranje postalo dodatni, ne integralni, dio našeg cjelokupnog informativnog sistema, a poslovi vezani za informiranje građana u inozemstvu "preseljeni" su u inozemne redakcije i službe domaćih glasila, organa i organizacija. Vrlo indikativno o tome govori analiza dnevnih i drugih informativno-političkih listova republičkog, regionalnog i lokalnog značaja što izlaze u SR Hrvatskoj, koja je obuhvatila period duži od jedne godine (od 1. studenog 1980. do 31. siječnja 1982), a dalje praćenje pokazuje da se stanje bitno ne mijenja.²⁷

Rezultati prikazani na tablici pokazuju da čak 72 do 90 posto brojeva svih listova u SR Hrvatskoj tokom perioda dužeg od godine dana ne sadržavaju ni jedan napis o problematici vezanoj za privremeno zapošljavanje ili same građane na privremenom radu u inozemstvu. Tako npr. od ukupno izišla 444 broja "Vjesnika" u 350 brojeva (78,8 posto) nema ni jednog napisa o ovoj problematici, a u daljnjih 76 brojeva (17,9 posto) objavljen je po jedan članak ili vijest. Slično je i s "Večernjim listom" i zagrebačkim izdanjem "Borbe". Nešto češći, ali ne značajno, su napisi o ovoj problematici u dva regionalna lista (Glas Slavonije i Slobodna Dalmacija), a što posebno začuđuje, u listovima komuna (lokalnim listovima), dakle na području iz kojeg su građani u inozemstvo otišli i gdje bi se, kako se očekuje, trebali vratiti, o ovoj problematici se gotovo i ne govori.

U 85,8 posto brojeva svih 56 lokalnih listova, koliko ih je u promatranom periodu izlazilo, u periodu dužem od godine dana nije bilo ni jednog napisa o sugrađanima koji se nalaze na radu u inozemstvu. Kasnija istraživanja lokalnih listova za isto područje pokazala su da se svega 1,8 posto svih lokalnih listova koji izlaze u SR Hrvatskoj distribuira građanima koji su s odgovarajućeg područja otišli na rad u inozemstvo²⁸, što svakako ne zadovoljava, to više što se u svim dokumentima o informiranju građana u inozemstvu ističe velika uloga lokalnih listova "s obzirom na njihov (građana u inozemstvu, op. p.) veliki interes za zbivanja u zavičaju"²⁹. Umjesno je, međutim, pitanje pridaju li građani u inozemstvu lokalnim listovima ono značenje kakvo im se pripisuje, jer dosad brojne akcije na popularizaciji lokalnih listova među građanima u

26 Ne treba, međutim, ispustiti iz vida ni položaj prosvjetnih radnika u Jugoslaviji, u sistemu raspodjele i nagrađivanja koji se iz godine u godinu pogoršava i zasigurno je jedan od razloga koji utječe na ovu pojavu.

27 Rezultati vlastitog istraživanja.

28 Franjo Letić, *Informativno djelovanje lokalnih listova u SR Hrvatskoj*, FPN, Zagreb 1986, str. 142.

BROJ NAPISA O GRAĐANIMA U INOZEMSTVU U INFORMATIVNO-POLITIČKIM LISTOVIMA U SR
HRVATSKOJ OD 1. 11. 1980. DO 31. 1. 1982.

List	Ukupno izišlo	Broj napisa po primjerku lista						
		broj.	0	1	2	3	4	5 i više
Vjesnik	N	444	350	76	13	2	1	2
	%	100	78,8	17,9	2,2	0,5	0,3	0,6
Večernji list	N	382	324	45	8	1	2	2
	%	100	84,8	10,5	1,6	0,3	0,6	0,6
Borba (ZG)	N	434	349	69	9	1	4	2
	%	100	80,4	15,9	2,0	0,2	0,9	0,3
Glas Slavonije	N	377	275	83	15	2	2	–
	%	100	72,9	22,0	3,9	0,6	0,6	–
Slobodna Dalmacija	N	377	293	71	11	1	1	–
	%	100	77,7	18,8	2,9	0,3	0,3	–
Novi list	N	378	340	35	3	–	–	–
	%	100	90,0	9,2	0,8	–	–	–
56 lokalnih listova	N	1048	899	118	19	2	1	9
	%	100	85,8	11,3	1,8	0,2	0,1	0,8

inozemstvu nisu dale očekivane rezultate. Čini se da su oni ipak više zainteresirani za informacije globalnog, a manje lokalnog značenja, jer je najveći dio problema na koje nailaze sistemske, a ne lokalne naravi. No, to bi svakako bilo vrijedno istražiti.

Iako i same brojke o učestalosti tematike o privremenom zapošljavanju u inozemstvu u domaćoj štampi u cijelosti govore o neinformiranosti jugoslavenske javnosti o ovom našem suvremenom društvenom *pa i političkom problemu*, sadržajna analiza pokazuje da ni informacije koje se (rijetko) objavljuju nisu realna slika stvarnog stanja, jer se u njima ne govori o bitnim problemima vezanim za život i rad građana u inozemstvu i perspektivama njihova povratka (za što svakako nije "kriva" samo štampa), već, pretežno, o njihovim manifestacijama rodoljublja u povodu naših nacionalnih praznika, o gostovanjima raznih ansambala iz zemlje i sl.³⁰

Stoga nije čudo da građani koji borave u inozemstvu posljednjih godina na svojim skupovima ili skupovima organiziranim u zemlji, ističu potrebu potpunijeg informiranja jugoslavenske javnosti o njihovom životu i radu, traže da se sadržaji specijaliziranih izdanja tiskaju u cjelokupnoj nakladi, a ne samo u dijelu koji se distribuira u inozemstvu, ističući da bi o njihovu životu i radu trebala biti informirana cjelokupna jugoslavenska

30 Mladen Vedriš, Ivo Baučić i Franjo Letić; *Susreti s radnicima migrantima iz SR Hrvatske za*

javnost koje su i oni integralni dio, jer je privremeno zapošljavanje u inozemstvu i povratak iz inozemstva briga cjelokupnog društva, a ne samo organa i organizacija koje se bave ovom problematikom. Isto tako, ističu, u zemlji živi bar tri puta toliko koliko njih ima u inozemstvu, njihovih srodnika i djece³¹, koji su životno zainteresirani za život i rad svojih srodnika u inozemstvu i za perspektive njihova povratka. Specijalizirana izdanja nazivaju se katkad i "informativnim getima", koja su pored svoje pozitivne uloge što su je imala u prvim godinama migracije, dugoročno rezultirala negativnim rezultatima - izdvajanjem informativne djelatnosti za građane u inozemstvu iz cjelokupne informativne djelatnosti, a time i iz društveno-političkog života u zemlji. Opravdan je, stoga, zahtjev da o funkciji i ulozi specijaliziranih inozemnih izdanja, namijenjenih samo građanima na radu u inozemstvu, treba organizirati raspravu, jer su ona u današnjem svom obliku neprimjerena političkim potrebama i preuska za zahtjeve koji proizlaze iz dugotrajnosti procesa migracije, brojnosti naših građana u inozemstvu i njihove bitno izmijenjene strukture, te njihovog bogatog društvenog života u inozemstvu, koji traži afirmaciju i na vlastitu tlu. Ta rasprava mora biti temeljita i radikalna, uključujući i donošenje odluke o svrsishodnosti takvih izdanja, (za koja se troše znatna društvena sredstva) u današnjoj situaciji.

Razvoj udruživanja naših građana u inozemstvu već od prvih godina migracija pa sve do današnjeg dana u brojne klubove, udruženja, zajednice i saveze, koji su okosnica njihovog cjelokupnog društvenog života, rezultirao je i razvojem samoinformiranja, koje se usmjeravalo u dva pravca: u pokretanje brojnih listova i biltena, dakle u pravcu razvijanja informativne samodjelatnosti u inozemstvu, i u formiranje vrlo brojne i iz godine u godinu sve organiziranije dopisničke mreže među samim građanima na radu u inozemstvu, koja danas čini osnovu suradnje sa specijaliziranim listovima što izlaze u zemlji, a namijenjeni su informiranju građana u inozemstvu i okosnicu redakcija listova i biltena klubova i udruženja u inozemstvu. Oba ova pravca razvoja samoinformiranja naših građana u inozemstvu od prvih su dana zdušno potpomagana od novinske kuće "Vjesnik", čiji su novinari i urednici, angažirajući i kadrove iz drugih medija, odigrali značajnu ulogu, kako u organizaciji dopisničke mreže tako i u pomaganju pri izdavanju listova klubova i zajednica klubova, kojih se velik broj još i danas izdaje u sklopu "Vjesnika".

Pojava listova i biltena kao svojevrsnih oblika informativnih samodjelatnosti naših građana u inozemstvu, tribine njihovih aktivnosti i sredstava međusobnog zbližavanja vrlo su koristan i društveno poželjan oblik aktivnosti, ali ima i negativnih pojava koje se pritom javljaju. Naime, u nekim takvim listovima (ne odnosi se na listove što se tiskaju u "Vjesniku"), posebno kad je riječ o listovima klubova i udruženja organiziranih na osnovi nacionalne pripadnosti, može se zamijetiti ne samo nedovoljna stručnost kadrova koji ih uređuju već i izvjestan stupanj idejne neizgrađenosti, pa čak i politikantstva, što, s obzirom na okolinu u kojoj izlaze, sredstva financiranja, koja su većim dijelom stranog porijekla, te prisutnom neprijateljskom političkom emigracijom, može uroditi neželjenim posljedicama, posebno kad se u prvi plan ističu razlike, a ne zajedništvo, to više što ti listovi slove kao tumači naše službene politike ili se na nju pozivaju. Bilo bi stoga neophodno u ovakvim redakcijama što prije osigurati ne samo stručnost (što se može postići i postiže se povremenim usavršavanjem tih kadrova u redakcijama naših većih informativnih kuća) već i odgovarajući idejni utjecaj, pa čak, gdje je to potrebno, slanjem novinara iz zemlje.

31 Istraživanja provedena 1983/1984. godine pokazuju da još uvijek prevladava tzv. "bilocirana

I odnosi prema udruženjima novinara-amatera što su ih naši građani osnovali u inozemstvu, kojih je danas desetak, a okupljaju više od dvjesto članova, zaslužuju veću pažnju. Sve češće oni postavljaju pitanje svog statusa, uključivanja u Savez novinara Jugoslavije, njihova daljeg obrazovanja i sl.

Promjene koje su se u našem društveno-političkom i privrednom životu zbile od donošenja Ustava 1974, česte promjene propisa i mjera koje se neposredno odnose na prava i dužnosti građana u inozemstvu, pa čak i na njihov status i perspektive pri povratku u domovinu, kao i naša terminologija u sredstvima javnog komuniciranja koja objašnjava te promjene - sve to uzrokuje brojne teškoće za razumijevanje jugoslavenske društveno-političke stvarnosti i bitno smanjuje efikasnost tih sredstava i informativnih akcija. Česte promjene propisa koji se odnose na građane u inozemstvu dovode informativnu djelatnost u vrlo nezavidnu situaciju tumača mjera i akcija, koje često puta dožive promjenu prije nego što su građanima u inozemstvu i mogle biti objašnjene (što se posebno odnosi na carinske i financijske propise). Ta nestabilnost, nekoordinacija pri donošenju mjera o kojima je riječ, postaju bitni ograničavajući faktori u informiranju, jer građani u inozemstvu gube povjerenje u pouzdanost informacija koje donose naši listovi i nerijetko se obraćaju informativnim medijima zemlje u kojoj žive, koji naše mjere tumače na svoj, često puta i zlonamjeran način. Ne treba zaboraviti da s većom ili manjom učestalošću 44 posto naših građana u inozemstvu sluša strane radio-stanice, a 37 posto ih čita novine zemlje u kojoj žive i rade³².

Dugogodišnji boravak naših građana u inozemstvu ističe još jedan zadatak naše informativne djelatnosti vezan uz ovaj dio naše javnosti, a to je informiranje strane javnosti, javnosti imigracionih zemalja, o našoj zemlji, privredi, kulturi itd., jer ono neposredno pridonosi lakšem i boljem sporazumijevanju i uspostavljanju trajnih prijateljskih odnosa s građanima zemlje domaćina, što je posebno važno u kriznim ekonomskim situacijama, u kojima se povremeno nalazi i zapadnoevropska privreda, kada se u javnosti pokušava strane radnike proglasiti krivcima za pad standarda i sl. S druge strane, ovakve akcije umrtvljuju efekte propagandnih akcija neprijateljske političke emigracije koja se javnosti stranih zemalja želi predstaviti kao zaštitnik naših građana u inozemstvu i borac za slobodu i ljudska prava u našoj zemlji, ali i drugih nenakonjenih nam sredstava i centara informiranja. Dosadašnje akcije koje su u tom smjeru vođene potvrđuju ove tvrdnje i treba ih ugraditi u programe informiranja naših građana na radu u inozemstvu i provoditi ih kao dio tih programa, a ne kao prigodne akcije u prilikama koje nam se povremeno ukazuju. S tim u vezi je i potreba za angažiranim nastupima naše zemlje u aktivnostima što ih pojedine imigracione zemlje poduzimaju sa ciljem boljeg uključivanja stranih radnika u društvo u kojem žive. Takve manifestacije održavaju se kao "dani kulture", "jugoslavenski dani", "dani stranih radnika" i sl., a prava su prilika za naš informativni i propagandni nastup.

Jedan od značajnih faktora koji neposredno utječe na rezultate informativno-propagandne djelatnosti među našim građanima u inozemstvu su i kadrovi koji rade na ovim poslovima u našim diplomatskim predstavništvima i kulturno-informativnim centrima, što je naročito potencirano nakon smanjivanja kako broja tih predstavništava i centara tako i kadrova u njima. Ova vrlo važna mjesta trebalo bi popunjavati s mnogo više pažnje i povjeravati ih ljudima koji su se na odgovarajućim područjima rada istakli uspjesima u zemlji, a ne kadrovima bez potrebnog stručnog i političkog iskustva ili

32 Ivo Baučić, "Aktualna pitanja jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu", Bilten Koordinacionog odbora ROK SSRNII br. 9/1985, str. 78 (preračunato u odnosu na ukupan broj

onima koji su trenutno neraspoređeni ili su pred mirovinom. Neophodno je stoga uvesti jedinstvenu kadrovsku evidenciju svih kadrova u sredstvima i organizacijama za informiranje koji imaju smisla i zainteresirani su za rad u inozemstvu i tako osigurati kvalitetniji izbor kadrova za ove poslove.

Raspravljajući o problemima informativne djelatnosti prema našim građanima u inozemstvu, ne možemo ne spomenuti vrlo aktualan problem koordinacije velikog broja društvenih subjekata u federaciji, republikama i pokrajinama i unutar njih, a i u inozemstvu, koji se ovom problematikom bave. U SR Hrvatskoj i SAP Vojvodini ovaj je problem bar djelomično riješen pokretanjem instruktivnog biltena što ga izdaju koordinacioni odbori republičke odnosno pokrajinske konferencije Socijalističkog saveza, ali ostaje još mnogo pitanja zbog čije neriješenosti dolazi do neujednačenog nastupa u inozemstvu, što može imati negativne političke posljedice među građanima na radu u inozemstvu.

IV

Iz svega izloženog može se zaključiti da su ciljevi informativne djelatnosti prema našim građanima na privremenom radu u inozemstvu postavljeni u početnim godinama migracija postali danas preuski okvir za narasle potrebe koje proistječu iz trajnosti migracija, brojnosti naših građana u inozemstvu, njihove strukture, njihovog bogatog društvenog, političkog, kulturnog, obrazovnog i sportskog života, potreba bolje povezanosti s javnošću i radničkom klasom zemalja imigracije, kao i s javnošću naše zemlje. Osnovni cilj informiranja naših građana u inozemstvu danas je mnogo širi od zahtjeva za "objektivnim, cjelovitim i pravovremenim informiranjem o zbivanjima u zemlji i svijetu iz jugoslavenskih sredstava informiranja". On obuhvaća i neophodnost stvaranja kontinuiranih i aktivnih komunikacija ovog dijela naše javnosti s maticom zemljom i njihovo uključivanje u društveno-politički, privredni, kulturni, obrazovni i sportski život u zemlji, a njihovo informiranje o zbivanjima u domovini samo je dio tog općeg cilja, ali ga treba i dalje unapređivati, koristeći se pritom najsuvremenijim dostignućima tehnologije informiranja.

Informiranje jugoslavenskih građana u inozemstvu mora u svoje područje djelovanja uključiti i kontinuirano informiranje jugoslavenske javnosti o ovom našem društvenom problemu, što je jedan od prioritarnih zadataka sredstava masovnih komunikacija, kao i pomaganje informativnih samoaktivnosti građana dok se nalaze u inozemstvu, posebno onih koje pridonose stvaranja boljih veza i odnosa s javnošću zemalja imigracije i njihove radničke klase s kojom "dijele kruh".

Programi i sadržaji informativne djelatnosti za građane na radu u inozemstvu bit će efikasni samo onda, ukoliko odražavaju stvarne potrebe i naše društvene zajednice i građana u inozemstvu. Informativne potrebe građana u inozemstvu do sada nisu cjelovitije istražene, što je nemalo puta imalo za posljedicu da organizirane informativne akcije nisu dale ni približno očekivane rezultate, iako su u njih bila uložena znatna društvena sredstva. Stoga znanstveno-istraživačkoj djelatnosti u ovom području treba dati mnogo veće značenje, kako bi se dobile realne osnove za programiranje i organiziranje informativnih i propagandnih akcija među našim građanima u inozemstvu za koje postoje kadrovski, materijalni i organizacijski uvjeti.

Franjo Letić

INFORMING YUGOSLAV CITIZENS TEMPORARILY
WORKING ABROAD

Summary

Communication with our citizens abroad is shaped on the basis the conviction that their emigrant status is provisional. It is becoming increasingly clear, however, that the "provisionality" extends over their whole working life. Therefore the aim of this communication, defined as "objective, complete, and timely information on events in the country and abroad" should be substantially expanded. It should include the emigrants' involvement in the socio-political, economical, cultural, educational and sporting life of the country. This can be effective only if such communication corresponds to the genuine needs of the emigrant population. On the other hand, what is missing includes also the reverse direction of communication, namely the informing of our citizens about the emigrants' problems. Our mass media carry almost no contributions on this topic. Research in this area might be a real basis for this kind of change in communication.